

छिद्रात्माज्ञानरिक्तचित्तभांडः सोपहासेतिपादपूरणार्थःसंधिः ॥ १७ ॥ महात्मसुआत्मवित्तु ॥ १८ ॥ यदेवेति फलतःसाधनतश्चसांख्ययोगयोरैक्येतिव्यवहारोपपादनेनिस्ताप्येतयोर्विरोधोदृश्यमा
नोप्यकिंचित्करइतिभावः ॥ १९ ॥ अस्थिस्रायुश्चमज्जाचजानीमःपितृतोगुणाः त्वङ्मांसंशोणितंवेतिमातृजान्यपिशुश्रुमेतिस्त्रोपुंसाभ्यामिवपुंप्रकृतिभ्यांशरीरंनिर्वर्त्यतइत्युक्तंतदनुवदन्दृष्टांतसिद्धिमाह
त्वगित्यादिना ऐंद्रियकंदंद्रियसमुदायश्चाधिकः ॥ २० ॥ सेंद्रियकंधातुसप्तकंबीजाद्वीजांतरमिवजायते नह्येकंकार्यंबीजद्वयोत्पत्तिकमितिदृष्टमस्तीत्याशयवानाह द्रव्यादिति ॥ २१ ॥ दार्ष्टान्तिकेपुंप्रकृत्योर्वि
षयस्वभावत्वात्संबंधासंभवमाह निरिंद्रियस्येति नतावत्पुंप्रकृत्योर्विषयविषयिभावलक्षणःसंबंधः पुंसोनिरिंद्रियत्वात्प्रकृतेस्तुच्छत्वात् नापिबीजांकुरवज्जन्यजनकभावः केवलत्वेनपुंसोबीजशक्तिशून्य
त्वात् प्रकृतेरकार्यत्वाच्च नापिकुलालघटवत् पुंसोऽद्वितीयत्वेनउपादानांतराभावात् तत्कल्पनेऽनवस्थापत्तेश्च नापिअयस्कांतमणिलोहवत्तयोःसंबंधःउभयोरप्यमूर्तत्वात् मूर्तिमतोर्हिद्वयोरुभयकर्मजोऽन्य

निर्णयंचापिछिद्रात्मानतंवक्ष्यतितत्त्वतः ॥ सोपहासात्मतामेतियस्माच्चैवात्मवानपि ॥ १७ ॥ तस्मात्त्वंशृणुराजेंद्रियथैतदनुदृश्यते ॥ याथातथ्येनसांख्येषुयोगे
षुचमहात्मसु ॥ १८ ॥ यदेवयोगाःपश्यंतिसांख्यैस्तदनुगम्यते ॥ एकंसांख्यंचयोगंचयःपश्यतिसबुद्धिमान् ॥ १९ ॥ त्वङ्मांसंरुधिरंमेदःपित्तंमज्जाचस्रायुच ॥
अथचेंद्रियकंताततद्भवानिदमाहमां ॥ २० ॥ द्रव्याद्रव्यस्यनिर्वृत्तिरिंद्रियादिंद्रियंतथा ॥ देहादेहमवाप्नोतिबीजाद्वीजंतथैवच ॥ २१ ॥ निरिंद्रियस्याबीजस्य
निर्द्रव्यस्याप्यदेहिनः ॥ कथंगुणाभविष्यंतिनिर्गुणत्वान्महात्मनः ॥ २२ ॥ गुणागुणेषुजायंतेतत्रैवनिविशंतिच ॥ एवंगुणाःप्रकृतितोजायंतेनिविशंतिच ॥
॥ २३ ॥ त्वङ्मांसंरुधिरंमेदःपित्तंमज्जास्थिस्रायुच ॥ अष्टौतान्यथशुक्रेणजानीहिप्राकृतानिवै ॥ २४ ॥

तरकर्मजोवासंबंधोयुज्यतेनत्वमूर्तयोः नास्तिदेहीप्रतिसंबंधीयस्येति नदेहीतिचसमासद्वयेनार्थद्वयमुन्नेयं नापिपराज्जितःसमवायस्तादात्म्यंवा निर्गुणेषुगुणसंबंधासंभवात् नह्यस्पर्शेनभसिशीतोष्णादिस्पर्शव
त्त्वंवक्तुंशक्यमेवंनिरिंद्रियस्येत्यादिहेतुपंचकंपुंप्रकृत्योःसंबंधासंभवार्थमुक्तं वार्तिकेतु निःसंगस्यसंसर्गेनकूटस्थस्यविकारिणा आत्मनोऽनात्मनायोगोवास्तवनोपपद्यतइत्येवोक्तं तत्रासंगत्वकूटस्थत्वेप्रसाध्ये
निरिंद्रियत्वादिहेतुचतुष्टयंतुबहुवादिसंमतमितियुक्ततरं ॥ २२ ॥ कथंतर्हिणष्टादितरआह गुणाइति गुणाःस्वादयः गुणेषुत्रिगुणात्मिकाभ्यामायायां ॥ २३ ॥ कथमसहायायास्तस्याजगज्जनकत्वमित्याशंक्यदृ
ष्टातेनसाधयति त्वगिति यथाद्रोणशरीरेमातरंविनापि एकेनैवशुक्रेणमेदआदिवत्त्वगादिकमपिजातं एवंएकयैवदर्पणवत्परप्रतिबिम्बपहणशीलयाकृत्स्नोजगज्जीवात्माप्रपञ्चोजायतइतिश्लोकद्वयार्थः ॥ २४ ॥